

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: УЧАСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ

МАТВЄЄВСЬКІ
ЦИВІЛІСТИЧНІ
ЧИТАННЯ

Шишка О. Р.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ*

**ПУБЛІЧНІ ЮРИДИЧНІ ОСОБИ:
ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЗНАЧЕННЯ, А ТАКОЖ
ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА В ПРЕДМЕТІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА**

1. Існування тих чи інших дефектів в праві є незмінним та постійним явищем. Причини їх виникнення можуть бути різними, але вони зумовлюють до існування недоліків чинного законодавства, які проявляються через прогалини в праві; колізії норм права; протиріччя однієї норми права іншій; заплутаність, розмитість та нечіткість правової норми; недостатньою виваженістю правових норм, вадами системного характеру, вадами термінологічного позначення тощо. Одним із таких вад є загально-вживана у цивільному праві та нормативно закріплена категорія «юридична особа публічного права».

Публічні юридичні особи, а не юридичні особи публічного права. Саме така назва вважається більш коректною. Це пов'язане з тим, що юридична особа публічного права є явищем суто цивілістичним. Її існування у праві пов'язане з необхідністю опосередкованої участі у цивільному обороті держави України через свої органи. Незважаючи на те, що, згідно з ЦК України, держава діє в цивільних відносинах на рівні з іншими учасниками, однак, її правове становище обумовлене тим, що вона самостійно не здатна безпосередньо брати в них участь. Принаймні в більшості з них. А якщо держава і бере участь в цивільних відносинах, то це є виключенням із правила, ніж саме правило.

Необхідність надання публічно-правовим утворенням статусу юридичної особи пов'язане з різноманітними функціями держави, які вона повинна виконувати через свої органи. Їх статус юридичної особи направлений на сприяння в досягненні державних інтересів, тобто тих інтересів, які визнані державою і забезпечені правом як інтереси соціальної спільноти, задоволення яких є неодмінною умовою і гарантією існування самої держави Україна. Це досягається за рахунок майна держави, яке перебуває в управлінні публічних юридичних осіб на основі відповідного обмеженого речового права, за рахунок чого такі публічно-правові утворення з однієї сторони можуть брати участь у майнових відносинах, договірних та інших в статусі юридичної особи, а з другої сторони - виступати повноцінним учасником адміністративних, конституційних, кримінально-процесуальних, виконавчих та інших відносин з метою реалізації функцій та завдань держави. Отже, необхідність надання публічно-правовим утворенням статусу юридичної особи пов'язане з їхньою участю у майнових відносинах. При цьому участь публічно-правових утворень у

таких відносинах можлива лише у статусі юридичної особи, а не у статусі держави як її органу та має перш за все забезпечувальний характер. З цього приводу позиція А. В. Венедиктова є цілком справедлива, що держава, як власник великої кількості об'єктів цивільних прав, не наділена здатністю до самостійного здійснення свого права власності, не здатна бути повномірним господарюючим суб'єктом, носієм інтересу [1, с. 70-71]. При цьому правова конструкція юридичної особи обумовлена і тим, що не залежно від того яка організація (публічна чи приватна) є носієм такого статусу вони підпорядковуються правилам, які стосуються всіх учасників цивільних відносин, а отже публічно-правові утворення, що мають статус юридичної особи підпадають під режим цивільно-правового регулювання, як і будь-які інші приватні юридичні особи, незалежно від того, що їх утворення проводиться у розпорядчому порядку, їх інтерес і воля відмінна від приватних осіб, а їх функціонування направлене на сприяння в досягненні завдань публічного характеру.

З цього слідує, що статус юридичної особи не направлений на реалізацію публічної функції, а лише сприяє її виконанню. Проте, з огляду на семантику слів «юридична особа» та «публічне право» складається враження, що юридична особа є явищем суто публічним, а існування її повинно пов'язуватися з необхідністю їх участі у тих відносинах, сфера яких є реалізація публічних (державних, суспільних) інтересів, а участь у цивільних відносинах повинна розглядатися як виключення, ніж правило. Проте із зазначеного вище такий висновок не може бути істинним та правильним. Якщо публічна юридична особа і наділяється компетенцією, то це правило є виключенням із загального правила та не стосується усіх публічних юридичних осіб.

Існування в законодавстві категорії «юридична особа публічного права» не дозволяє визначити чітку сферу його використання, не відображає сутність її як цивільно-правової категорії, створює умови за якими в науці цивільного права формується хибність сприйняття цієї конструкції. Зокрема в науці формується позиція за якою правовий статус юридичної особи публічного права, як і її діяльність виходять за межі сфери цивільного права. Юридична особа публічного права утворюється виключно для виконання публічної функції; її участь у цивільному обороті зумовлена спрямованістю на досягнення здійснюваних нею публічних завдань; має власну волю та інтерес; має різні за своїм характером владні повноваження; є носієм прав і обов'язків публічного характеру тощо. Проте такі твердження розмивають саму ідею надання публічно-правовим утворенням статусу юридичної особи. А це призводить до спотворенню концепту публічної юридичної особи.

З урахуванням вище викладеного, слід визнати той факт, що категорія «юридична особа публічного права» не досить є коректною з огляду на її семантичний аналіз. Це дає підстави стверджувати, що найбільш адекватним термінологічним позначенням у цивільному законодавстві є категорія «публічні юридичні особи». Її закріплення повинно узгодити підхід, за яким правова конструкція публічної юридичної особи, по-перше, повинна ґрунтуватися на загально-концептуальних підходах до конструкції юридичної особи; по-друге, відображала б специфіку такого виду юридичних осіб, через чітке визначення їх правового статусу в актах цивільного законодавства (бажано на рівні окремого закону), за яким прослідковувались би як загальні підходи до публічної юридичної особи, так і особливості які характерні для окремого виду публічної юридичної особи.

З огляду на те, що юридичні особи публічного та приватного права є парними категоріями однієї класифікації, то логічним є висновок (застосовуючи метод аналогії), за

яким категорія «юридичні особи приватного права» теж потребує певного термінологічного корегування у чинному законодавстві на категорію «приватні юридичні особи».

2. Предмет права має вирішальне значення для визначення системи права. Розуміння його на галузевому рівні надає змогу визначити сферу цивільного права за принципом «свій – чужий»: те що відноситься до сфери цивільного права є «своїм», а те, що ні – «чужим». Відповідно, цим окреслюються межі цивільного права, а також визначаються завдання, які ним вирішуються. Через предмет визначається не тільки сфера дії норми цивільного права, але й встановлюється що підлягає упорядкуванню цією нормою, та як саме. За таких обставин, якщо предмет вказує, на що спрямований вплив норм цивільного права, то це надає змогу узагальнити, систематизувати та структурувати норми права, а також визначити де починається цивільне право, а де воно закінчується.

Загальноприйнятою є позиція, що предметом цивільного права є певна група суспільних відносин (цивільних відносин) з властивими їм спільними рисами. Такими відносинами є: особисті немайнові відносини; майнові відносини. Деякі науковці виділяють окремо відносини, що виникають у сфері інтелектуальної діяльності. Це стосується й організаційних відносин як самостійних складових предмета цивільного права. За таких обставин предмет цивільного права зводиться лише до певної групи суспільних відносин. Концепт такого сприйняття має своє правове закріплення в ст. 1 ЦК України.

Визначення правового становища в предметі цивільного права є досить новим правовим явищем, а сама ідея, на науковому рівні, немає належного правового підґрунтя, не було предметом окремого дослідження. Слід звернути увагу, що віднесення правового статусу до предмету цивільного права в доктрині має поодинокий характер. Зокрема, В. В. Долинська та В. В. Фалєєв до предмету регулювання цивільним законодавством відносить правове становище учасників цивільного обороту [2, с. 13; 3, с. 5]. Р. А. Майданик посилаючись на п. 1 ст. 2 ЦК РФ вказує, що пропозиція визначити їх місце в предметі регулювання з урахуванням їх сутності і змісту заслуговує на увагу [4, с. 85].

Проте підхід визначений в законодавстві ставить під сумнів в приналежності до сфери цивільного права тих явищ, які споконвіку розглядалися як цивільно-правові. Наприклад: Чи відноситься до сфери цивільного права правове становище учасників цивільних відносин, у тому числі публічних юридичних осіб, якщо таке правове становище розглядається не в межах певних цивільних правовідносин? Зокрема, актами цивільного законодавства визначається правове становище як публічних, так і приватних юридичних осіб (ст. 81 ЦК України) межі якого визначаються, у тому числі, і через обсяг їхньої цивільної правоздатності, як здатності мати цивільні права та обов'язки. Проте чи виникають тут якісь відносини? Мабуть ні. Бо за таких обставин слід тоді відповісти на три основні питання. Між ким виникають такі відносини та що є об'єктом цих правовідносин. Чи можуть існувати відносини, якщо відсутній інтерес певної особи, який направлений на задоволення такого інтересу за рахунок певного блага. Проте, якщо інтерес особи не має ніякої направленості, то це не значить, що у неї відсутні певні права як елементи змісту їхньої правоздатності, оскільки, існування таких прав, гарантовано законом через їх визнання, а нездійснення таких прав не впливає на сам факт їх існування, крім випадків встановлених законом. За таких обставин це є одним із критеріїв визначення правового становища особи, у тому числі публічної юридичної особи, який повинен не тільки визнаватись, але і мати належне правове закріплення у нормах позитивного права для того, щоб певна особа мала можливість до реалізації власних цивільних інтересів, у тому числі і цивільних інтересів держави через свої органи у статусі юридичної особи.

Та взагалі, будь-який статус який визначений в актах цивільного законодавства у тому числі і той, який допускає можливість публічним юридичним особам приймати участь у цивільних відносинах повинен охоплюватися сферою цивільного права через його визначення в предметі цивільного права. Така визначеність та розуміння суті різного роду становищ є потенційною можливістю до реалізації майнових та немайнових інтересів учасників цивільних відносин, а в межах цивільного права є проявом реалізації її регулятивної та виховної функції.

Проте з огляду на ст. 1 ЦК України цивільне право націлене тільки на регулювання певної групи відносин, а регулятивному впливу піддаються лише ті, які мають факт їх існування у суспільстві. За таких обставин ми тоді матерію права зводимо лише до динаміки права. Тобто, те, що не може бути піддане регулюванню в межах відносин, не є сферою регулювання.

Проте, динаміка права не може існувати без статика права, оскільки – це два тісно взаємопов'язаних між собою стани і два взаємодіючих аспекти буття права як особливого соціального регулятора. Так саме, як і статика права не може існувати без динаміки права.

З цього приводу В. С. Нерсисянц влучно зазначає, що статика і динаміка права виступають як дві взаємопов'язані, доповнюючі і передбачаючі один одного стадії і форми прояву єдиного процесу – процесу правового регулювання. Статика права має місце тоді, коли норма права існує у абстрактно-загальній формі, не конкретизуючи її регулятивно-правове значення стосовно певної поведінки особи за певних умов. Динаміка права знаходить прояв за умови, що норма права набуває конкретизованої форми та застосовується до конкретної поведінки та до конкретної особи [5, с. 477]. Тобто динаміка права є відбиттям права в дії та передбачає, що конкретна нормативна форма (цивільне законодавство – О. Р.) впливає на відповідні типи суспільних відносин (цивільні відносини – О. Р.). Отже, можемо з впевненістю сказати, що сфера цивільного права починається та закінчується там де є реальний механізм дії права на певні суспільні відносини, де останнє є відповіддю на питання «які відносини регулюються цивільним правом», а право відповідає на питання «як вони упорядковуються та чим вони регулюються?». Тим паче, що сфера регулювання це не тільки динаміка, але і статика права. Яка насамперед проходить етап офіційного правовстановлення відповідних типових нормативно-регулятивних моделей суспільних відносин у праві (статика права), а лише потім абстрактна форма стає правилом для визначеного випадку (динаміка права).

Проблематика такого питання зводиться до того, що аналіз ЦК України дає підстави стверджувати, що актами цивільного законодавства охоплюється не тільки сфера регулювання певних відносин, але й сфера правового встановлення юридичних осіб публічного права. Так, Конституцією України та законом встановлюються порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права (абз. 2 ч. 3 ст. 81). Тобто предметом певних актів цивільного законодавства є не тільки відносини, але й порядок утворення та правовий статус публічних юридичних осіб. Але, чому законодавець не врахував це в ст. 1 ЦК України, позбавлене будь-якої логіки.

Отже, неможна з упевненістю сказати, що предметом цивільного права є лише відносини. Оскільки й правовий статус повинен бути невід'ємною складовою предмету цивільного права, а цим, як вважається, повинна визначатися і його сфера. Тобто, предметом цивільного права повинні бути не тільки відносини, але й правовий статус. А, за таких обставин предмет цивільного права повинен не тільки відповідати на питання «які відносини регулюються?», але й на питання «що визначає?» цивільне право.

За таких обставин пропонується визначити правове становище учасників цивільних відносин в предметі цивільного права та закріпити це на рівні ст. 1 ЦК України.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Венедиктов А. В. Правовая природа государственных предприятий. – 2-е изд. / А. В. Венедиктов. – Л. : Прибой, 1928. – С. 70-71 (188 с.)

2. Фалеев В. В. Миноритарные акционеры : правовой статус, права и их осуществление : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Фалеев Виталий Викторович. - Москва, 2009 – С. 13 (229 с.);

3. Долинская В.В., Фалеев В.В. Миноритарные акционеры: статус, права и их осуществление / В. В. Долинская, В. В. Фалеев ; отв. ред. В.В. Долинская. – М.: Волтере Клувер, 2010. – С. 5 (240 с.)

4. Майданик Р. А. Цивільне право. Загальна частина : підручник. Т. I : Вступ у цивільне право / Р. А. Майданик. – Київ : Алерта, 2012. – С. 85 (471 с.)

5. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник / В. С. Нерсисянц. – М.: Норма, Инфра-М, 1999. – С. 477 (552 с.)